

УДК 811.112.2'276.6

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВИ

Кременьсва Т. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Статтю присвячено дослідженню багатоаспектного феномену професійного мовлення, що має сприяти вдосконаленню процесу формування комунікативних навичок спеціаліста в певній сфері діяльності. Визначено основні чотири аспекти функціонування професійної комунікації. Увагу приділено специфіці понять «термін» та «термінологічна база», «професійний дискурс», «професійний текст».

Ключові слова: комунікативний аспект, психолінгвістична площина комунікації, аксіологічність профмови, когнітивні процеси, термін, дискурс, професійний текст.

Kremenieva T. V. Principal approaches to the study of professional language. The article is devoted to the study of the multifaceted phenomenon of the professional language which should help to improve the process of forming the communicative skills of a specialist in a particular area of activity. The main four aspects of the functioning of the professional communication are defined. They are "communicative aspect", "cognitive aspect", "psycholinguistic aspect", and "axiological aspect". In the research of the communicative aspect the process of encoding and decoding information is described. Subcode switching and "social role" are mentioned in the psycholinguistic aspect, the relevance of which is to establish a psychological climate between communicators. Attention is paid to the specifics of such concepts as "term" and "terminology base", "professional discourse", "professional text", each of which is characterized by the lack of a single definition. Nowadays, insufficient study of the aspects of the professional language submits the question of their effectiveness under discussion in any professional specialties. The article describes the main approaches to the study of the professional language, and conducts a detailed analysis of every aspect. Conclusions, based on the study, were drawn about their importance and relevance in the process of communication between specialists. The research has shown that perfect knowledge of the main aspects of the professional language helps any specialist to develop communication skills for further professional development. The results of the study provide with the knowledge that is necessary for the successful functioning of any institution, company, and firm.

Key words: communicative aspect, psycholinguistic area of communication, axiological behavior of professional language, cognitive processes, term, discourse, professional text.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. В умовах жорсткої конкуренції сьогодення сфера професійної діяльності націлена на досягнення максимально позитивних результатів. Їх реалізація відбувається завдяки встановленню сприятливих контактів та ефективній взаємодії між спеціалістами, де коректна та адекватна вербалізація намірів є запорукою успіху. Один із ефективних мовних засобів – професійне мовлення, організація якого залежить від цілей професійної діяльності, успішним результатом якої є узгоджені дії фахівців.

Зі стрімким розвитком науки та прогресу електронних джерел інформації професійне спілкування ускладнюється появою нових спеціальностей з незнайомими предметами та явищами, які потребують найменувань. У цих умовах спеціалісту стає складніше знаходити спільну мову з іншими фахівцями. Проблеми постають через нестачу знань ведення адекватної професійної комунікації, яка є результатом недостатнього вивчення професійного мовлення та його аспектів.

Професійне мовлення допомагає не тільки здійснювати професійну комунікацію, а й уможлиблює розуміння та сприймання інформації між спеціалістами для подальшої координації дії, виконуючи роль інструмента пізнання. Для досягнення цієї мети компетентний спеціаліст повинен володіти високим рівнем професійного мовлення, що дасть змогу реалізувати себе та стати професійною особистістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування професійної особистості та професійної мови присвячені численні праці вітчизняних і зарубіжних науковців. У студіях С. А. Юдіної, Є. С. Кубрякової, С. В. Мискіна, Л. К. Яковенко висвітлено функціональні нашарування мови професійного спрямування. Проблеми термінології порушував В. М. Лейчик. Професійний текст як комунікативну мовну одиницю досліджував Л. Гофман.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є дослідження аспектів професійного мовлення, що уможлиблює розуміння феномену професійної мови як багатоаспектного комплексного явища. Відповідно до мети слід виконати такі завдання:

- вивчити комунікативний аспект при кодуванні та декодуванні інформації в професійному мовленні;
- визначити роль субкодового переключення та «соціальної ролі» під час налагодження психологічного клімату в професійній сфері;
- проаналізувати зв'язок між професійним мовленням, когнітивною лінгвістикою та професійним дискурсом;
- дослідити дефініцію поняття «термінологія» як одного з аспектів професійного мовлення;
- дослідити поняття професійного тексту як основної одиниці професійного мовлення.

Об'єктом дослідження виступає поняття професійної мови та мовлення, а **предметом** вивчення – феномен її багатоаспектного функціонування з від-

повідним змістовним та смисловим навантаженням, зумовленим сучасним процесом комунікації у професійних сферах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У професійній сфері потрібна чітка координація дій, можливість розв'язувати проблеми та встановлювати ділові контакти. Для досягнення цієї цілі повинна відбуватися комунікація між адресантами та реципієнтами. Її важливість полягає в тому, що сьогодні можна досягти успіхів за допомогою «демократичної комунікації». Принцип авторитаризму втратив свою ефективність, для донесення інформації та переконання іншого спеціаліста у власній позиції необхідне компетентне володіння мовою. Умовою успішного ведення бізнесу є вміння вести комунікативний діалог з партнерами задля встановлення ділових контактів. Цей факт зумовлює актуальність вивчення комунікативного аспекту професійного мовлення.

Комунікація, як зазначають науковці, – це процес, який постійно повторюється з метою «донесення інформації від адресанта до реципієнта» [10, 196]. Феномен комунікативного наміру вивчають як один із основних об'єктів професійного спілкування з урахуванням таких мовних засобів, як жаргон, неологізми, термінологія, які сприяють досягненню порозуміння. У процесі комунікації «інформація перетворюється в сигнали коду (декодування)» [15, 85]. Її потрібно не тільки передати від одного комуніканта до іншого, а й правильно донести та сприйняти задля уникнення непорозумінь. Адекватне донесення та сприйняття інформації є однією з проблем, яка виникає в професійній сфері та ускладнює робочий процес.

Під час кодування інформації простежується значення мовної особистості, яка є носієм певної професійної ролі. Її основне завдання полягає в «здібності субкодового переключення в професійній обстановці» [7, 201]. Субкодове переключення розуміють як здібність фахівця пристосуватися до обставин, які склалися в професійному колективі, та здійснювати комунікацію, що стосується спеціальності. Мовна особистість має розуміти, як правильно вести діалог та передавати інформацію іншим спеціалістам. Відсутність субкодового переключення може призвести до виникнення комунікативних бар'єрів та неправильного розуміння інформації.

Від субкодового переключення залежить психологічний клімат в робочому середовищі. Тому в професійному мовленні не тільки мовні та комунікативні, а й психолінгвістичні аспекти потребують вивчення. У зв'язку із цим у дослідженнях використовують термін «соціальна роль», за допомогою якого визначають трансформацію «індивідуального в колективне» [7, 199]. «Соціальна роль» дає можливість ідентифікувати людину з певною соціальною або професійною групою, що позитивно відображається на процесі засвоєння професійного мовлення. Вона регулює поведінку професійної особистості, яка виступає носієм професійної інформації, допомагаючи йому адаптуватися до обставин, які склалися в робочому колективі.

Психолінгвістичний аспект, за слушною думкою науковців, реалізує «відкриття процесу формування професійного світу та сприяє розвитку спеціаліста як учасника діяльності» [7, 200]. Фахівець набуває комунікативно-інтерактивних навичок та вміння встановлювати комунікацію з іншими спеціалістами. Ці позитивні події відбуваються завдяки субкодовому переключенню. Воно постає у психолінгвістичному ракурсі як один із ключових елементів вивчення професійного мовлення, який не допускає використання неадекватної мови та виникнення складнокерованих ситуацій. У площині психолінгвістики набувають особливого значення такі характеристики професійної мови, як зрозумілість, адекватність та ефективність, що вказує на успішне досягнення мети.

Вивчення соціального аспекту функціонування професійної мови продиктовано розумінням того факту, що співпраця в професійному колективі залежить від соціальних структур, які забезпечують взаємодію професійної мови «горизонтально та вертикально» залежно від складу фахівців у професійній сфері [7, 199]. Установлення спільної мови між спеціалістами передбачає врахування специфіки професійного колективу, норм та мотивів. Соціальні фактори формують мовну діяльність у колективі для досягнення професійних цілей в організації.

Важливою є культура професійного мовлення між фахівцями. Її дослідження проводиться в аксіологічному аспекті, крізь призму якого стає можливим засвоєння професійно-мовних норм та вивчення системи цінностей зі способами репрезентації в мові [11, 5]. Під час зміни суспільства та появи нових фахових спеціальностей змінюється мовне життя, у яке входить культура спілкування. Саме вона визначає ефективність робочого процесу, допомагаючи справити сприятливе враження, що є гарантією успішного ведення будь-якої діяльності в сучасному світі.

Для засвоєння культури професійного спілкування та отримання нових знань спеціалісти звертають увагу на формування термінологічного апарату фахівця. Відомо, що професійне мовлення базується на «семантичних особливостях професійних мов та специфіці їх тезаурусу» [3, 183], тобто термінологія виступає одним з аспектів його вивчення. З появою нових галузей знань з'являються нові реалії, які потребують найменування. Рівень розвитку будь-якої сфери діяльності визначається наявністю в ній термінів. Те саме стосується професійної компетенції спеціаліста. Кількість термінів та їх адекватне використання в усному спілкуванні або письмових текстах відображають професіоналізм фахівця.

Використання термінів ускладнюється невизначеністю його поняття, різними підходами дослідження та полісемією. Відсутність чіткої дефініції створює комунікативну проблему, що викликає численні дискусії навколо тлумачення поняття «терміна», багатозначність якого ускладнює комунікативний процес.

Терміни розуміють як «слова або словосполучення з професійним значенням», які «виражають та формують професійне поняття» та застосовуються в конкретній професії [6, 53]. У наукових дослі-

дженнях останніх років їх розглядають як «основні та рівноправні елементи професійного мовлення» [9, 213]. Не залишається поза увагою визначення термінів як «структурно-семантичних одиниць із семантичними, фонетичними та граматичними ознаками, які необхідні для номінації предметів та явищ» [9, 211].

З наведених дефініцій терміна зрозуміло, що це – мовні одиниці, які використовуються в певній сфері діяльності для найменування професійних явищ та реалій з метою уникнення непорозумінь між спеціалістами. Терміни поширені переважно в професійній діяльності, і тому професійне мовлення тлумачать як набір термінів, які мають «вузьке значення та позначають спеціальне поняття в окремій галузі знання» [12, 64].

Професійне мовлення – це не тільки засіб спілкування, але й засіб пізнання мисленнєвої діяльності, який пов'язаний з отриманням та переробкою інформації в професійній сфері. З'являються нові фахові знання, які здатні забезпечити взаєморозуміння лише між людьми в конкретній сфері діяльності. Професійна комунікація ускладнюється наявністю бар'єрів через відсутність певних знань в конкретній галузі. Сьогодні актуальним стає дослідження когнітивного аспекту в професійному спілкуванні, який охоплює мислення, розуміння та інтерпретацію мови, а також процес здобуття нових знань.

Проблеми професійного мовлення досліджуються в межах когнітивної лінгвістики – науки, яка вивчає мову як «когнітивний механізм для кодування та трансформування інформації» [5, 53]. Її метою є отримання інформації про діяльність розуму спеціалістів та утворення їх мовної свідомості, яка слугує механізмом пізнання навколишнього світу. Так, О. С. Кубрякова серед завдань когнітивної лінгвістики розглядає «опис та вивчення систем представлення знань і процесу обробки інформації». Надзвичайний інтерес для лінгвістики, на думку дослідниці, становить також вивчення «загальних принципів організації когнітивних здібностей людини як єдиного ментального організму, встановлення їх взаємозв'язку та взаємодії» [4, 134]. Таким чином, з точки зору когнітології професійна мова постає системою з певним структуруванням пізнавальних можливостей. Адекватне поєднання цих структур формує дискурс, який зберігає специфічні мовні особливості. Він наявний лише в конкретній галузі діяльності та спрямований на професійно орієнтовану аудиторію. Дискурс виконує когнітивну функцію, яка формує «когнітивні процеси в мисленні фахівця для пізнання нових явищ у професійному середовищі» [8, 118]. Результатом цих процесів є набуття необхідних мовленнєвих навичок для подальшого опанування своєї спеціальності.

У професійному мовленні поняття «дискурс» отримало назву «професійний дискурс». Кількість видів цього дискурсу відповідає кількості професійних сфер діяльності (медичний, юридичний, педагогічний та інші). Він направлений на дослідження пізнавальної діяльності та є засобом спілкування між спеціалістами однієї сфери діяльності. Більш чіткого визначення цей термін не отримав

через відсутність єдиної дефініції поняття «дискурс» не тільки в професійній сфері, але й у лінгвістичних колах.

В останніх роботах дослідників виявляється велика кількість тлумачень дискурсу, який розглядають як «процес», «результат», «діалог», «текст», «одиниця спілкування» та «мовлення». Розвиток науки та прогресу впливав на зміну його визначення. Так, 1952 року З. Герріс у статті «Discourse Analysis» увів поняття дискурсу як «методу руху інформації» [14, 21]. Це можна розуміти як процес сприйняття та передачі інформації між комунікантами. В 70-х роках ХХ століття дискурс називають «послідовністю мовних актів», «зв'язним текстом» та «розмовною формою тексту». У визначеній професійній сфері це «мова або мовний потік, який перебуває у постійному русі та поглинає особливості комуніканта та комунікації» [1, 223].

Незважаючи на те, що з 80-х років ХХ століття вивчення дискурсу включає не лише текст, а й екстралінгвістичні фактори (знання, точка зору, ціль), на сьогодні він постає як «комбінація текстів, об'єднаних темою, тезаурусом, світоглядом» [1, 223]. Тому дослідження фахових текстів є одним з аспектів вивчення не лише професійного дискурсу, але й професійного мовлення в цілому.

Професійний текст, а не лексика є основою одиницею професійного мовлення. З його допомогою здійснюється комунікація в професійних колах. Від фахівців вимагають навички створення та сприйняття професійних текстів, різниця між якими полягає в «рівні структурно-мовної складності, глибини та точного відображення діяльності, визначеної цільовим напрямком» [2, 113]. Професійні тексти однієї спеціальності відрізняються від професійних текстів іншої. Це зумовлено структурою та специфічним лексичним складом – термінологією.

Професійний текст складається з впорядкованих логічних, семантичних і синтаксичних одиниць, які відповідають мовним знакам складних виражень у свідомості людини та впливають на її поведінку в реальному світі. Німецький учений Гофман визначає професійний текст як «інструмент людської діяльності», який виконує комунікативну функцію, слугуючи мовним знаком у свідомості людини [13, 102]. У професійній сфері встановлення комунікативного процесу в усному і письмовому вигляді відбувається за допомогою професійних текстів. Професіоналізм фахівця відображається в адекватному розумінні професійних текстів, яке досягається при оволодінні термінологією та вмінні правильно структурувати текст. Виконання цих умов уможливають встановлення спільної мови між спеціалістами. Вплив на процес професійної діяльності робить професійний текст одним із важливих аспектів дослідження професійного мовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Здійснене дослідження дає змогу дійти висновку про важливість вивчення аспектів в професійному мовленні. До їх основного переліку належать: 1) комунікативний аспект, призначений для встановлення комунікативного акту між спеціалістами; 2) психолінгвістичний аспект,

який сприяє налагодженню психологічного клімату в певній сфері діяльності; 3) когнітивний аспект, необхідний для реалізації процесу пізнання та набуття нових знань спеціалістами; 4) аксіологічний аспект, який відповідає за культуру та адекватність мови між фахівцями.

На ретельне вивчення також заслуговують такі аспекти, як професійний текст та термінологія. Як невід'ємні елементи професійного мовлення, вони забезпечують зрозумілу комунікацію між спеціалістами, що є важливим фактором для успішного ведення будь-якої діяльності та професійного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зяблова Н. Н. Дискурс и его отличие от текста / Н. Н. Зяблова // Молодой ученый. – 2012. – № 4. – С. 223–225.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – 6-е изд. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 264 с.
3. Кізіль М. А. Когнітивне термінознавство: витоки, завдання й перспективи розвитку / М. А. Кізіль // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 16. – С. 182–185.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 556 с.
5. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Ком-Книга, 2006. – 256 с.
6. Мышкин С. В. Психолингвистические аспекты профессионального общения / С. В. Мышкин / Вестник Волгогр. гос. ун-та. Сер. 2 : Языкознание. – 2013. – № 2 (18) – С. 199–206.
7. Палатовская Е. В. Научно-профессиональный дискурс: Когнитивный аспект изучения / Е. В. Палатовская // Лингвистические исследования : [сб. науч. работ ХНПУ им. Г. С. Сковороды]. – 2016. – Вып. 44. – С. 115–121.
8. Черновец Т. Е. Научно-техническая терминология как лексика языка общения специалиста / Т. Е. Черновец // ЭБ БГУ: Общественные науки. Языкознание. – Минск : БГУ, 2017. – Ч. 1. – С. 85–90.
9. Юдина С. А. Коммуникативные аспекты профессиональной деятельности / С. А. Юдина // Лингвокультурология. Языкознание. – Екатеринбург. – 2009. – № 4. – С. 196–202.
10. Яковенко Л. К. Аксіологічний аспект професійного спілкування [Електронний ресурс] / Л. К. Яковенко. – Режим доступу: URL http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Philologia/65677.doc.htm. (13.04.2018).
11. Engberg J. Introduksjon til fagsprogslingvistikken / Århus. – 1998.
12. Hoffmann Lothar. Vom Fachwort zum Fachtext, GunterNarr Verlag, Tübingen, 1988. – 265 s.
13. Harris Zellig S. Discourse Analysis / S. Zellig Harris // Language. – 1952. – № 28 (1). – P. 1–30.
14. Shannon C. The Mathematical Theory of Communication / C. Shannon, W. Weaver. – Urbana Univ. Illinois Press, 1949. – 117 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

15. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Издательство Московского государственного университета, 1996. – 245 с.